

סימן לה

גדרי שמחה ואיסור הספד בפורים

"אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. רבה ור' זירא עבדן סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום, קם רבה ושחטיה לרב זירא, למחר בעי רחמי ואחייה. לשנה אמר ליה, ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי, אמר ליה, לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא" (מגילה ז, ב).

הרי"ף מביא בפסקיו את הדין "מיחייב איניש לבסומי בפוריא, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", ופוסק כמו רבא. וכתב שם בעל המאור: "כתב ר' אפרים ז"ל מההוא עובדה דקם רבה ושחטיה לרב זירא לשנה א"ל תא נעביד וכו' אידחי ליה מימרא דרבא ולית הלכתא כוותיה, ולא שפיר למעבד הכי".

עוד יש לעיין, הגמרא (מגילה ה, ב) מקשה: "ורבי היכי נטע נטיעה בפורים, והתני רב יוסף 'שמחה ומשתה ויום טוב', 'שמחה' מלמד שאסורים בהספד, 'משתה' מלמד שאסורים בתענית, 'ויום טוב' מלמד שאסור בעשיית מלאכה". ובהמשך הדברים מנסה הגמרא להשיב, שכל מה שאסור בפורים זה רק הספד ותענית בגלל ש"קבלו עליהו" [כלומר קיבלו על עצמם לנהוג באיסור זה], אבל מלאכה לא "קבלו עליהו" ולכן מותר לעשות מלאכה בפורים. וממשיכה הגמרא שם "דמעיקרא כתיב (אסתר ט, יט) שמחה ומשתה ויום טוב, ולבסוף כתיב (שם פסוק כב) לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ואילו יום טוב לא כתיב". כלומר, מהכתוב "יום טוב" נלמד איסור מלאכה, וכיון שלא נכתב בפסוק השני "יום טוב", נלמד מכך שמותר בעשיית מלאכה. ולכן נטע רבי נטיעה בפורים מכיון שמותר בעשיית מלאכה, עכת"ד הגמרא שם.

ויש לבאר: א. את השינוי בלשון המגילה, שבהתחלה נאמר "שמחה ומשתה ויום טוב", ואחר כך "ימי משתה ושמחה", מה פשר חילוק זה.

ב. כן יש להבין, מדוע בפסוק הראשון כתיב "שמחה ומשתה", קודם שמחה ואחר כך משתה, ואילו בפסוק שאחריו כתוב "משתה ושמחה", קודם משתה ואחר כך שמחה, הלא דבר הוא.

ג. עוד יש לעיין, בגמרא (מגילה ז, ב) מובאת מימרא נוספת של רבא, שסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, ומבארת הגמרא: "מאי טעמא, ימי משתה ושמחה כתיב". ומבואר בזה שלשון הכתוב "ימי" מורה על חיוב ביום דוקא ולא בלילה.

ואם כן יקשה מאד, שלפי זה מאחר ובגמרא נלמד מהפסוק "ימי משתה ושמחה" איסור הספד ותענית בפורים, צריך להיות שהאיסור על הספד ותענית בפורים יהיה רק ביום ולא בלילה. ואילו בהלכה (שו"ע או"ח סימן תרצו סע' ג) מפורש ש"יום י"ד ויום ט"ו אסורים בהספד ובתענית לכל אדם ולכל מקום, בין לבני כרכים שעושים ט"ו בלבד ובין לבני עיירות שעושים י"ד בלבד". הרי מפורש שאיסור הספד ותענית הוא לא רק ביום אלא גם בלילה אע"פ שבפסוק נאמר "ימי", ומעתה צ"ע מאי שנא דין סעודת פורים שצריך להיות דוקא ביום בגלל שנאמר "ימי" לבין ענין הספד ותענית שאסור בין ביום ובין בלילה. [ואם כי הדין של משתה ושמחה אינו קשור ממש לדין של הספד ותענית. והראיה, שהרי בני העיירות הנוהגים פורים בי"ד, אסורים בהספד ותענית גם בט"ו אפילו שביום ט"ו אינם חייבים במשתה ושמחה, ואם כן אין הדינים שווים. אולם עיקר השאלה היא, איך יתכן שאותה דרשה "ימי" ולא לילות, נדרשת רק לגבי סעודת פורים ולא לגבי הספד ותענית].

ד. ענין נוסף שיש לבארו, בשו"ע (או"ח סימן תרצו סע' ח) פסק שמותר לישא אשה בפורים. והרמ"א מוסיף: "בין בי"ד ובין בט"ו". והקשה המג"א (ס"ק יח) שהרי בשו"ע (או"ח סימן תקמו) פסק שאין מערבין שמחה בשמחה, ולכן אין נושאים נשים במועד, ואם כן מדוע פסק שיכולים לעשות סעודת נישואין בפורים והרי אין מערבין שמחת הנישואין בשמחת הפורים. ותירץ: "ויש לומר דמשום הכי סיים הרשב"א ודברים אלו מדרבנן הם והולכין להקל, כלומר דלמאן דאמר אין מערבין באמת אסור אבל כיון דלאידך שרי הולכין להקל". ואמנם מסיק המג"א להלכה שבאמת אסור לעשות סעודה בפורים ונכון לעשותה ביום י"ג. ויש לבאר את דעת השו"ע היאך אמנם פסק מחד גיסא שמותר לעשות חופה בפורים, ומאידך פסק שאין מערבין שמחה בשמחה.

והיה מקום לומר בדעת המחבר, דהנה בשו"ע (או"ח סימן תרצו סע' ד) פסק: "כל דיני אבלות נוהגים בחנוכה ופורים". נמצא שלדעתו אין בפורים דין שמחה, וממילא לא שייך הענין של "מערבין שמחה בשמחה" כיון שאין

דין שמחה בפורים. אולם לפי הרמ"א שחולק שם על המחבר וכתב: "ויש אומרים שאין אבילות נוהג בפורים, לא ב"ד ולא בט"ו, וכן נוהגין". ולדעתו שאין אבילות נוהגת כלל בפורים הרי שיש דין שמחה, יקשה מדוע מסכים הרמ"א עם דברי המחבר שמותר לשאת אשה בפורים, והרי אין מערבין שמחה בשמחה, וצ"ב.

ב.

והנראה בביאור הדברים, דהנה יש לחקור, מהי הסיבה שביו"ט יש איסור הספד ותענית, האם הדבר **נובע מדין שמחה** שיש ביו"ט, והיינו שדין השמחה גורם איסור להספיד ולהתענות. או שאין קשר בין הדברים, ויש ביו"ט ב' דינים נפרדים, דין אחד שחייבים בשמחה, ודין אחר שאסורים בהספד ובתענית.

ובדברי הרמב"ם יש לסתפק מה דעתו, שכן הרמב"ם בהלכות יום טוב (פרק ו הלכה יז) כרך את ב' הדינים יחד: "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהם שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו שנאמר ושמחת בחגך". ואם כן משמע ששני הדינים קשורים זה בזה, וחייב השמחה הכתוב בסוף ההלכה הוא פועל יוצא והמשך של איסור ההספד והתענית המובא בתחילת דברי הרמב"ם.

אולם מאידך, מדברי הרמב"ם (הלכות מגילה פרק ב הלכה ג) שכתב: "שני הימים האלו שהן י"ד וט"ו אסורין בהספד ותענית לכל אדם בכל מקום וכו' ושני הימים אסורין בהספד ותענית באדר הראשון ובאדר השני", מפורש שאין קשר בין הדברים, שהרי לבני העיריות יום ט"ו אינו יום של חיוב שמחה, וכל שכן שבשנה מעוברת, אדר ראשון אינו יום של חיוב שמחה, ומכל מקום יש דין של איסור בהספד ותענית, ונראה מזה ברור שאין קשר בין האיסור בהספד לחיוב השמחה.

וכך גם משמע מההלכה המובאת בשו"ע (או"ח סימן תכט סע' ב) "אין נופלין על פניהם בכל חדש ניסן וכו' ואין מספידין בו ואין מתעניין בו להזכיר בצבור". וממה שבחודש ניסן יש איסור הספד ותענית ואף שברור למעלה מכל ספק שבחודש ניסן אין דין של שמחה, הרי מצינו שאין קשר בין האיסור להספיד לדין שמחה אלא הם ב' דינים נפרדים.

ג.

כדי לברר מהו דין שמחה יש לבדוק כיצד האדם מקיים בפועל את דין השמחה.

בהלכות יו"ט (פרק ו הלכה יז) כתב הרמב"ם וז"ל: "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו, שנאמר (דברים טז, יד) ושמחת בחגך וגו' אע"פ שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה, יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו". וביאר הרמב"ם (בהלכה יח) "כיצד, הקטנים נותנים להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להם בגדים ותכשיטים נאים כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין". ולהלן שם (הלכה כ') כתב עוד הרמב"ם: "כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל לא ימשך ביין".

ואילו בהלכות פורים כתב הרמב"ם (הלכות מגילה פרק ב הלכה יד-טו) וז"ל: "מצות יום ארבעה עשר לבני כפרים ועיריות ויום חמשה עשר לבני כרכים, להיות יום שמחה ומשתה וכו' שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו, ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות". הרי לנו שבפורים יש אופן נוסף של קיום מצות "שמחה", על ידי שתיית יין עד שישתכר וירדם בשכרות.

בהלכות חנוכה שוב מצאנו גדר אחר במצות השמחה, וז"ל הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ג הלכה ג) "ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו, שתחילתן מליל חמשה ועשרים בכסלו, וכו' והן אסורים בהספד ותענית כימי הפורים".

הנה כי כן עלו לנו ג' לשונות שונים בדברי הרמב"ם לגבי חיוב "שמחה". ביו"ט: "אין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין". בפורים: "ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות". ובחנוכה: "ימי שמחה והלל". ודבר זה אומר דרשני.

ד.

ומעתה נראה לומר בביאור הדברים שישנם שני גדרים בדין שמחה: האחד, דין שמחה של **יום טוב**, שבו יש מצוה מיוחדת של "**ושמחת בחגך**" שעל האדם להיות בשמחה, ויש דין **שמחה ביום**. ומצוה זו היא שגורמת בד בבד, להיות בשמחה ושאסור לו להיות בצער, כגון להספיד ולהתענות. וממילא ביום טוב פשוט וברור ששני הדברים, חיוב השמחה, ואיסור ההספד והתענית, קשורים זה בזה, ומתוך הדין שמחה נובע האיסור בהספד ותענית.

אך זה נכון לגבי יו"ט שיש חיוב של "**ושמחת בחגך**", אבל בחנוכה ופורים גדר השמחה הוא אחר. בחנוכה ובפורים אין דין שמחה על היום, אלא יש חיוב לעשות פעולות של שמחה. בחנוכה **אמירת ההלל**, ובפורים **סעודה ושתיית יין**, אולם אין בהם דין של שמחה ביום. ולכן אמנם היה מקום לומר, שאין סתירה בין הפעולות שעושים באותם ימים לצורך קיום מצות השמחה, לבין הספד ותענית, ומדיני השמחה לא היו נובעים האיסור בהספד ותענית, ויתכן היה לומר שאין ההספד והתענית בחנוכה ופורים סותר את הפעולות של אמירת ההלל או אכילת סעודה ושתיית יין שמחוייב בהם, והיה יכול לקיים גם את הפעולות הללו ומאידך גם את ההספד והתענית. ולכן התחדש דין מיוחד שבחנוכה ובפורים אסור להספיד ולהתענות, וזהו דין נפרד לגמרי מהדין של שמחה ביום טוב.

והדברים מדוקדקים בסדר דברי הרמב"ם, שבפ"ב מהל' מגילה בהלכה י"ג כתב שאסור בפורים הספד ותענית. ורק בהלכה הבאה, הלכה י"ד, כתב את חיוב השמחה בפורים, והיינו מכיון שאין קשר בין שני דינים אלו, כמו שהתבאר. ולכן גם לגבי חנוכה כתב הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ג הלכה ג) שהאיסור בהספד ותענית הוא "**כמו בימי הפורים**", וביאור הדגשתו הוא שדין השמחה בחנוכה הוא מגדר דין שמחה של פורים ולא מגדר השמחה של כל ימים טובים, וכמו שנתבאר, שגדר חיוב השמחה של פורים הוא לעשות פעולות של שמחה, שלא כמו ביום טוב שיש בו דין שמחה בעצמותו של יום.

ומעתה גם מיושבים היטב דברי הרמ"א היאך פסק מחד שמותר לישא אשה בפורים ומצד שני פסק שאין אבילות נוהגת בפורים, ושאלנו שלכאורה הדברים סותרים מיניה וביה, ואם אסור לנהוג באבילות הרי זה בגלל שיש דין שמחה ואם כן הלוא קי"ל שאין מערבין שמחה בשמחה וכיצד מותר לישא אשה. אולם לפי המבואר לא קשיא ולא מידי, שהרי גדר השמחה בפורים אינו שיש דין שמחה ביום, אלא שיש דין לעשות פעולות של שמחה. וכל הדין של "אין מערבין שמחה בשמחה" שנאמר לגבי איסור נישואין ברגל זהו דין ביום טוב שעצמותו ומהותו יום של שמחה מחיוב "**ושמחת בחגך**" שהוא חיוב שמחה על כל היום, וזה סותר לשמחת חתונה. מה שאין כן בפורים שאין גדר השמחה ביום, שפיר אין בחתונה כל סתירה לפעולות השמחה שמחוייב ביום הפורים.

לפי המבואר מיושבת השאלה ששאלנו לעיל, מדוע לגבי שמחת הפורים, סעודת היום, אנו לומדים מהפסוק "**ימי**" שהיא רק ביום ולא בלילה, ולגבי הספד ותענית, אין חילוק בין היום ללילה. אך להנ"ל הדברים ברורים ומובנים, איסור ההספד והתענית בפורים, הוא דין מיוחד בהלכות הספד ותענית, שגם בלילה אסור לעשותם, ואין זה שייך לשמחת היום, והראיה, שגם לבני יו"ד, אסור להספיד ביום ט"ו, וכן לבני הכרכיז אסור להספיד ביום י"ד, והרי באותו יום בוודאי אין להם חיוב של סעודה ושמחה, ועם כל זאת אסור להם להספיד ולהתענות. כי שני הדינים הללו הם ב' ענינים נפרדים. ולכן לגבי הספד ותענית לא דורשים את תיבת "ימי", למעט את הלילה.

בזה אנו מבינים גם את לשון הגמרא: "מעיקרא כתיב **"שמחה ומשתה ויום טוב"** ולבסוף כתיב "לעשות אותם ימי משתה ושמחה" ואילו יום טוב לא כתיב". והיינו, שבהתחלה חשבה הגמרא, שגם כן בפורים יש דין שמחה כמו בשאר היו"ט, ולכן כתוב בהתחלה "שמחה" וגם כתוב "ויום טוב", כי זה כמו חג רגיל, שיש בו דין של "ושמחת בחגך". אבל אחר כך מסיימת הגמרא, דכיון דמצינו בפסוק אחר כך שכתוב "ימי משתה ושמחה" ואילו יום טוב לא כתוב, הרי זה מלמד אותנו, שאין בפורים דין שמחה כמו בשאר היו"ט, וכמו שביארנו לעיל, דין של "ושמחת בחגך", אלא יש בפורים רק דין של שמחה המתבטא על ידי משתה והיינו סעודה, וזה דין אחר לגמרי בהגדרת השמחה בפורים.

לאור המבואר, נראה שישוד הדברים הוא למעשה השקלא וטריא בסוגיית הגמרא שהבאנו: "מעיקרא כתיב **"שמחה ומשתה ויום טוב"** ולבסוף כתיב "לעשות אותם ימי משתה ושמחה" ואילו יום טוב לא כתיב". כלומר, בהתחלה חשבה הגמרא שגם בפורים יש דין שמחה ביום כמו בשאר ימים טובים, ולכן נאמר בהתחלה "שמחה" וגם כתוב "ויום טוב", כיון שפורים הוא כמו חג רגיל שיש בו דין של "ושמחת בחגך". אולם אחר כך מסיקה

הגמרא, שמכיון שמצינו בפסוק שנאמר לאחר מכן "ימי משתה ושמחה", ויום טוב לא נאמר, הרי שדבר זה מלמדנו שאין גדר השמחה בפורים כמו בשאר ימים טובים.

ואם כנים הדברים, הרי שגם מיושב מה שהקשינו מדוע לגבי שמחת הפורים, סעודת היום, לומדים מהפסוק "ימי" שהחוב הוא רק ביום ולא בלילה, ואילו לגבי האיסור להספיד ולהתענות בין ביום ובין בלילה, למרות שנאמר בפסוק "ימי" שמחה אסור להספיד בין ביום ובין בלילה. שהרי לפי המבואר, איסור ההספד והתענית בפורים הוא דין מיוחד בהלכות הספד ותענית שגם בלילה אסור לעשותם, ואין זה שייך לדין שמחת היום, וכמו שנתבאר שגדר השמחה בפורים אינו דין ביום. והראיה לכך כמו שהזכרנו, שגם לבני י"ד אסור להספיד ביום ט"ו וכן לבני הכרכין אסור להספיד ביום י"ד, הגם שבאותו יום בוודאי אין להם חוב שמחה [לעשות סעודה ולשתות יין]. ואם כן שני דינים אלו, השמחה, ואיסור ההספד, אינם קשורים זה בזה. ועל כן אין דין ההספד שייך ל"ימי" שמחה ויום טוב שנמעט "ימי" ולא לילה, ואמנם אסור להספיד ולהתענות בין ביום ובין בלילה. אך לגבי דין הסעודה, שזהו עיקר דין השמחה של יום הפורים שפיר שייך למעט שמשמעות המילה "ימי" מורה על כך שהחוב הוא רק ביום ולא בלילה.